

Az irodalomjegyzék (41–50) és a felhasznált adatbázisok, illetve források (51) felsorolása után következik az atlasz legterjedelmesebb része, a térképtár (53–433). Ennek legnagyobb része az ún. lexikai típusokhoz fűződő jelenségeket mutatja be, a főtérképek mögött megjelenő melléktérképek pedig elsősorban hangtani jelenségeket szemléltetnek; pl. a *Dömötör/Demeter* családnév esetében a labiális/illabiális változatok elterjedését, a *Dénes/Gyenes* esetében a *d-s* és *gy-s* ejtészváltozatok földrajzi tagolódását.

A lexikai típusok között példákat láthatunk többek között az *-i* képzős (pl. *Baranyi*, 56–61), illetve képző nélküli (pl. *Vég*, 116–117), valamint a birtokra, lakó- vagy származási helyre utaló nevek és az apanévi családnevek köréből (pl. *Antal*, 118–119). Érdeemes megjegyezni, hogy a szerző a világi eredetű patronimikumok közé sorolja a *Bakos* mellett a *Balog*, *Bogdán* és a *Rózsa* családneveket is. A nép- és népcsoportnevek szintén jelentős csoportot képviselnek. Közöttük találjuk a *Hajdú*, *Kun*, *Magyar* és *Német* neveket, míg a *Horvát*, *Lengyel*, *Székely* és *Tót* nevek korábban, a képző nélkül birtokra, lakó- vagy származási helyre utaló nevek csoportjában szerepelnek. Számos foglalkozásnévi eredetű családnév (*Bíró*, *Bodnár*, *Boros*, *Seres*, *Sipos*, *Szabó* stb.) és társadalmi státuszra utaló név térképlapját is tartalmazza az atlasz (248–355). Kissé ellentmondásosnak tűnhet, hogy a *Nemes* (356–357) társadalmi helyzetre vagy státuszra utaló névként jelenik meg, míg a *Király* (360–361) a metaforikus tulajdonságot kifejező nevek között szerepel.

Ezután morfológiai jelenségeket mutat be a szerző: az *-i* helynévképzős magyar családneveket (386–391) és néhány idegen képző elterjedését (pl. *-ovics*, *-inger*). A következő egységben, a szemantikai típusok megoszlását ábrázoló térképlapok között találjuk az egyházi eredetű puszta apaneveket, a hagyományos foglalkozásneveket – minden esetben több lexikai típust összevonva, egy térképlapon ábrázolva. Majd a morfoszemantikai típusok között a *-fia*, *-fi*, *-fai*, *-fali* stb. végű nevek térképlapjai, végül pedig az ortográfiai jelenségeket (névvégi [tj] írását *-ch*, *-cs*, *-ts* stb. betűkombinációval) bemutató térképek következnek.

Az atlaszban való keresést a térképjegyzék is segíti (434–437), a kötet végén pedig a 10 000-nél nagyobb megterheltségű lexikai családnévtípusok listáját olvashatjuk, gyakoriság szerinti sorrendben (438–439).

Kár, hogy az atlaszban csak kevés színes térképlap (66–80) szerepel; az irányítószámok szerint finoman osztott térképeken a fekete-fehér nyomtatás alig kivehető mintát alkot. Az atlasz térképlapjai mindazonáltal sok újdonságot nyújtanak a névtan kutatóinak, nagyban gazdagítják a családnevek földrajzi elterjedtségéről alkotott korábbi elképzeléseinket.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

VÖRÖS FERENC, *Fejezetek a 18. század eleji Magyar Királyság névföldrajzából*

Savaria University Press, Szombathely, 2015. 453 lap

VÖRÖS FERENC monográfiája a szerző 2013-ban megjelent, *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából* című kötetének átdolgozott, jelentősen bővített kiadása.

Ahogy az előző kötet címében a *mutatvány* szó, úgy az újabb munkában a *fejezetek* jelzi, hogy ekkora korpusz esetén képtelenség egyetlen írásban teljességre törekedni – kiváltképp, ha ilyen aprólékos elemzésekbe bocsátkozik a szerző. A válogatás minden esetben jól megindokolt, világosan követhető, így a „fejezetek” egymásutánja nem hagy hiányérzetet az olvasóban.

A kötet az első (9–11), valamint a második (13–14) kiadás előszavával kezdődik, az utóbbiban reflektál a bővített, átdolgozott monográfia megjelenésének indokoltságára. Mindenekelőtt az ábrázolástechnika fejlődését emeli ki a szerző, amelynek köszönhetően megújította a 2013-as kötet térképeit, így ezek látványosabbak, egyúttal vizuálisan áttekinthetőbbek lettek.

A második egység a kutatás főbb előzményeit mutatja be (15–30). Egyrészt megjelöli azokat az alapvető jelentőségű munkákat, melyek előzményként, az olvasót orientáló pontokként szolgálhatnak, másrészt bemutatja az ismertetett kötet alapjául szolgáló kutatás ötletének megérlelődését, kivitelezését, csiszolódását, a szerző munkásságába való beágyazódását. Alapos szakirodalmi jártasságról tesz tanúságot a kötet végén közölt 30 oldalas irodalomjegyzék (415–444), valamint az elemzések során a korábbi munkákra való folyamatos reflektálás is.

Ezt követően az adatbázis-építés és a téri ábrázolás problémakörébe nyer betekintést az olvasó (31–34). „A dolgozatban a személyneves térképek felületszínezett, népsűrűséget is bemutató vektorgrafikus [ennek köszönhetően a nagyítást jól tűró – B. Sz.] kartogramoknak számítanak” (33), amelyeken olykor a lokuszok pontszerű feltüntetése is pontosítja az adatok eloszlásának értelmezését. Az 1720-as adatokat a szerző az 1910-es megyehatárokhoz igazodva ábrázolja, ami kisebb-nagyobb korrekciók, a 18. századi és az 1910-es település- és megyehatárok, továbbá településnevek egymás mellé igazítását igényelte. Dicséretes, hogy a szerző maga végzi a térképek előállításának egész folyamatát, ennél fogva lehetősége van a szoftver és a kartogramok folyamatos fejlesztésére, optimalizálására is.

Az ábrázolástechnika említése után elkerülhetetlen a kötet egyik nagy erényének: a számos térkép közlésének a méltatása. Összesen 166 kartogram segíti vizuálisan a tudományos megállapítások értelmezését. Ezek – néhány kivételtől eltekintve – a szerző saját előállítású tematikus térképei. A szerző nem csupán az 1720-as korpusz neveinek a téri eloszlását ábrázolta, hanem a leggyakoribb 18. század eleji családnevek névföldrajzát párhuzamba állította a 2009-es adatok térképre vetítésével is. Jóllehet ez utóbbiak esetén csak a trianoni határokon belüli névelőfordulásokra nyílik rálátásunk, továbbá jelentős mennyiségi eltérés és egyéb óvatosságra intő tényező nehezíti az összevetést, mégis szembetűnő, hogy egyes családnevek földrajzi megoszlása nagyfokú időbeli állandóságot mutat (124). Az egyes lexikális típusok előfordulásainak gyakoriságát megyénkénti és településenkénti bontásban is térképre vetítette a szerző, sokkal árnyaltabb képet adva az adott név elterjedtségének területi jellemzőiről, mint a csak megyei részletezettségű ábra alapján. Mivel a térképek igen kisméretűek, sokat segítenek azok az ábrák, amelyek egy-egy régió adatait emelik ki. Szintén támogatja az olvasást, hogy az immár színes kartogramokon a megyénkénti ezrelékes adatok is fel vannak tüntetve, nem csupán a nehezen megkülönböztethető színárnyalatokra kell támaszkodnia az olvasónak. Az ábrák címei jól támogatják a szöveges és vizuális információk együttes értelmezését, így még az sem zavaró, hogy a térképek számozása a szövegben néhány helyen elcsúszott. A könyv legvégén megtaláljuk a térképek mutatóját, amely szintén hozzájárul a könyv olvasóbarát használatához.

A legterjedelmesebb, egyben a monográfia törzsét alkotó fejezet (35–411) Az 1720-as összeírások címet viseli. A történelmi háttér kiemelten fontos bemutatása (35–42), valamint az 1720-as összeírás korábbi szakirodalmának összefoglalása (43–45) az első kiadásban is helyet kapott (l. a kötet ismertetésében is: NÉ. 36. 2014: 221–224). Kisebb-nagyobb módosításokkal szerepel itt a korpusz mennyiségi jellemzőinek, valamint a három leggyakoribb kereszt- és négy leggyakoribb családnévnek az ismertetése.

Ezt követően az 1720-as korpusz keresztneveinek névföldrajzi elemzése következik (53–115), amelyben a szerző kitér az alakváltozatokra, rövidítésekre, a népnyelvi változatok előfordulásának lehetséges okaira, ezzel összefüggő területi jellemzőire – ugyanis alapvetően a latin(os) alakok szerepeltetése tekinthető „természetesnek”.

Külön alfejezet foglalkozik a korpuszban előforduló női keresztnevekkel (63–73). Ugyan ezek feljegyzése extralingvális okokkal (jellemzően megőzvegyüléssel) magyarázható, így nem is számíthatunk markánsan kirajzolódó névföldrajzi tanulságokra, előfordulásuk lokuszait térképre vetítve is azonosíthatjuk. A csekély számú, de nem elhanyagolható jelentőségű adatsort mennyiségi mutatóin túl a korabeli névdivattal kapcsolatban is óvatos megállapításokat tesz a szerző.

A következő alfejezetek a korpusz három leggyakoribb férfinévvel (*Joannes, Georgius, Stephanus*) foglalkoznak (73–101). Előfordulásuk térképre vetítése mellett az alakváltozatokról, kiemelten a népnyelviekről is szó esik. A többes keresztnevek kapcsán (101–115) arra a következtetésre jut a szerző, hogy a 18. század elején kezdtek terjedni.

A következőkben a családnevek vizsgálatára kerül sor (115–221). Az adott lexikális típushoz tartozó előfordulásokat újrászámolta a szerző, így a még körültekintőbb filológiai munka eredményeképp a két évvel korábban publikált számadatok módosultak; például a *Kovács* lexikális típusánál immár figyelembe vette az *u-s* (*Kouács, Kouacs*), valamint a *w-s* (*Kowács, Kowacs*) variánsokat is. Az alakváltozatok (ejtés- és/vagy írásváltozatok) alapos bemutatása során nyilvánvalóvá válik, milyen nagy körültekintést igényel az adatok lexikális típusokba sorolása. A *Tót* 27, a *Horvát* 16, a *Kovács* pedig 14 írásváltozattal szerepel a korpuszban, de a legkevesebb variánssal rendelkező (igen egyszerű hangalakú és írásképp) *Pap* is három eltérő alakban jelenik meg.

Jóllehet jelen kötet kereteit szétfeszítette volna, számos – a történeti dialektológia számára is hasznos – tanulással szolgálhat, ha az alakváltozatokat nem csupán helyesírástörténeti szempontból vizsgálja, hanem területi megoszlásukra is figyelmet fordít. Elképzelhető, hogy olyan izoglosszák rajzolódna ki, melyek hozzávetőlegesen meghatároznák egy-egy nyelvjárási hangtani jelenség 18. század eleji határait, bár az sem kizárható, hogy csak az összeíró származására vagy felekezeti hovatartozására tudnánk következtetni. (Lényegében hasonlóan járt el a szerző a *Gerencsér* és a *Vörös* esetében, l. alább.)

A leggyakoribb családnevek különböző szempontú ismertetését (116–167) követi a valódi kettős családnevek ragadványnevektől való elhatárolásának nehézségeit, majd a szerző által az előbbi csoportba sorolt adatok eredet szerinti besorolását ismertető alfejezet (168–202). A vegyeskódú (tehát eltérő eredetű elemekből álló) valódi kettős családnevek fontos népiségtörténeti adalékokat szolgáltathatnak, ehhez pedig a szerző által kiemelt hangtani tanulságok is fontos támpontokat nyújthatnak.

A családnevek köréből sem maradhatnak ki a női nevek (202–220): a magyar és a szláv asszonynévképzők (*-né; -ka, -ička, -ova*) előfordulásainak okán túl arra a sajátos jelenségre is kitér a szerző, amikor asszonynévképzővel ellátott családnév után férfi keresztnev szerepel.

A korpuszt vizsgáló rész másik nagy egységében az úgynevezett regionalizmusokat mutatja be a szerző (221–411). A nyelvterület peremvidéke négy régiójának három-három morfológiai, illetve család- és keresztnév-regionalizmusát emeli ki, különböző szempontok érvényesítésével a sokrétű elemzési lehetőségek tárházába engedve bepillantást.

Az északi régióban (225–265) a *Lipták*, *Liptai* vizsgálatával a helynévi eredetű nevek terjedésének problémakörét járja körül a szerző. A *Lehota* ~ *Lehotka* családnév kapcsán a helynévi eredetű családneveken keresztül szemlélteti, hogy bár a családnevek jövevényrétege is a lexikai kölcsönzések közé sorolható, átvételük a közszavakétól eltérően történik. Végezetül az északi szláv nyelvek jellegzetes melléknévképzőjének magyaros írásmódú változatával, a *-szky* ~ *-szkij* morfémával ellátott családneveknek szentel figyelmet.

A keleti régióban (265–316) az egymással etimológiai kapcsolatban álló *Argyelán* és *Erdélyi* családnév földrajzi megoszlásáról tudhatjuk meg, hogy keleten, Erdélytől nyugatra koncentráltabb, mint a nyelvterület egyéb részein. A *Szilágyi* lexikális típusa kapcsán a névadás motivációjának kérdésköre kerül az elemzés középpontjába. Az *-ul*, *-uj* ~ *-uly* végű nevekre irányuló morfológiai vizsgálat arra hívja fel a figyelmet, hogy bár ezeket a román nyelvhez szokás kötni, szláv átfedéssel is számolhatunk esetükben.

A déli régióból (317–363) a *Somogyi*-val – egyebek mellett – egy hangtani jelenségre, a *d* ~ *gy* váltakozásra irányul a figyelem. A *Gerencsér* egyetlen labiális változata az *ö*-s alakok hiátusára irányította a szerző figyelmét, ezért a nevet összevetette a *Veres* ~ *Vörös* elterjedtségével. E régió kapcsán végül a *Rad*- előtagú szláv keresztnevekre tért ki a szerző.

A nyugati régió jellemző családnevei közül (363–398) a *Weber*-t és a *Rozmán*-t emeli ki, az íráskép és a magyarba integrálódás összefüggéseinek a vizsgálatával. Ezt követi a *-mann* ~ *-man* utótagú névképzések problémaköre, ugyanis egyes családnevek eredeztetése több nyelvből is lehetséges. Ehhez kapcsolódva a *Zeman* ~ *Szeman* családnévről is ír a szerző (398–411), melyet a németből és a szlávból is átvehettünk. A *z*-s és *sz*-es adatok téri eloszlását térképek is szemléltetik, ugyanis – a korábbi példaktól eltérően – ebben az esetben feltűnő a különbség a történeti és a jelenkori (2009-es) adatok névföldrajzi jellemzői között.

A monográfia bepillantást nyújt az adatok térképre vetítésének elméleti-módszertani nehézségeibe, és a történeti korpuszok személyneveinek számos elemzési lehetőségére irányítja rá az olvasó figyelmét. Sokrétű problémafelvetése ugyanakkor nyilvánvalóvá teszi, hogy nemcsak a névkutatóknak, hanem a nyelvtörténészeknek, történészeknek, kontaktológusoknak és egyéb tudományágak kutatóinak az érdeklődésére is számot tarthat.

BAGYINSZKI SZILVIA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig V. Interetnikus kapcsolatok

Szerkesztő: VÖRÖS FERENC – MISAD KATALIN. Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony, 2015. 264 oldal

Az alábbiakban bemutatott kötet A nyelvföldrajztól a névföldrajzig című konferenciasorozat 5. rendezvényén, Pozsonyban elhangzott előadások írott változatát közli. A tíz